

KEREKI – Fehérkő vár

M 4585, hrsz: 086

műemléki azonosító: 7951

Építéstörténeti tudományos dokumentáció

2017.

I. Bevezetés

A Kereki községtől délnyugatra a Levelesi erdő északi részén a hegygerincen álló egykori erősség, a Fehérkő avagy Katonavár, ill. Kupavár néven ismert középkori várrom és a környező erdőterület kezelője a somogyi erdészet. Pályázati támogatás igénybevételével kívánják a romok biztonságos megközelítését megteremteni. Tekintettel a rom műemlék voltára a 496/2016 (dec. 28.) számú kormányrendelet értelmében a munkálatokhoz előzetesen építéstörténeti tudományos dokumentáció összeállítására van szükség.¹

II. Történeti háttér

Az őskor óta lakott területen, a Kőröshegy-pusztaszemesi völgy déli végében, a dombok összeszűkülésénél fekszik Kereki község. A település első okleveles említése a 12. századból ismert, mikor III. Béla király 1193-ban megerősítette a székesfehérvári johannita konventet Kereki birtokában. A falu napjainkra elpusztult temploma a 14. század első harmadában már állt. A hódoltsági időszakban elpusztult templom romjai a 19. század közepén a községtől keletre felismerhetők voltak, miként Rómer Flóris feljegyezte.²

A falu a 15. század végén Báthori birtok, majd 1530-tól Perneszi Ferenc a földesura. 1543-tól a somogyi részek a török uralma alá kerültek. Kereki a század közepétől a fehérvári szandzsákhöz tartozott. Jobbágyi egyaránt adóztak a töröknek és magyarnak. A faluban 1580-ban még tíz házat írtak össze az adószedők. A század végén még öt porta a tihanyi várnak, négy pedig a veszprémi püspöknek is adózott. A falu pusztulása, elnéptelenedése vélhetően a tizenöt éves háború idején következett be. A későbbi évtizedekben sem a tihanyi vár, sem a török adószedők összeírásában nem szerepelt. A 17. század közepén a források pusztaként említik. Az újjátelepülést követően birtokosai a Perneszi, Csapody, Baranyai családok tagjai. A 19. század közepétől, Satzger Pál majd leszármazottai birtokolják a falut és az egykori vár területét.

A vár a történeti forrásokban először a 14. században fordul elő. A század végén – 1396-ban - Zsigmond király több más korábban királyi várhoz hasonlóan Fehérkőt – „Castrum Feyerkew” - és tartozékait, köztük Kőröshegy mezővárost, Látrány falut is eladományozta.³ Az immáron magánföldesúri vár birtokosa ettől kezdve Marcali Miklós temesi bán és leszármazottai voltak. Noha történeti forrás nem utal rá, a régészeti feltárások alapján feltételezhető, hogy a Zsigmond ellenes liga felszámolása során 1403 táján a vár kisebb ostromot szenvedett el.

A 15. századi várnagyok közül többnek ismerjük nevét, 1422-23-ban Sárközi László, 1426 és 1436 között Vityai László neve szerepel az oklevelekben, mint Fehérkő várnagya. Egy 1474-ben kötött örökösödési szerződés szerint 1488-ban, a család utolsó férfitagjának, Lászlónak 1488-ban bekövetkezett halála után, Báthori István országbíró mint a Marczaliak örökösét iktatta be Fehérkő birtokába a fehérvári konvent. A Mátyás király halálát követő évben a trón birtoklásáért folyó harcok során 1491-ben elszenvedett ostrom következményeként egy 1494-ben

¹ A címlapon látható felvételt a Civertan Stúdió készítette - másolat a község honlapjáról.

² A történeti adatok forrása külön idézés nélkül: Koppány Tibor – Sági Károly: A Kereki fehérvári vár története. Somogyi Múzeum Füzetek. Kaposvár. 1967. , Koppány Tibor: A Balaton környékének műemlékei. Bp.1993. 213-214.

³ Az előbb idézett munkában (Koppány-Sági) szerepelő 1336-os évszám és a várnagyok felsorolása a szlavóniai Fejérköre vonatkozik. Az Árpád-kori és Zsigmond-kori várakról megjelent két alapvető munkában – Fügedi Erik: Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon. Bp.1977.132. és Engel Pál: Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387-1437). Bp. 1977. 111. - első említésként az 1396-os eladományozás szerepel.

kelt oklevél leromboltként „dirutum castrum”-ként jellemezte várunkat. Úgy tűnik, hogy a hadászatiilag már kevésbé korszerű vár újjáépítésére nem került sor. A 16. század közepén a vár északi részét, hogy a török ne használhassa erődítésként felrobbantották. A falu 18. század eleji újjátelepülése után a romokat évszázadokig kőbányaként használták. Az új, 1830-ban felépített templomához is a vár szolgáltatta az építőanyagot. A 19. század végén a romtól délre, a középkori felvezető út mentén fekvő, a II. világháború során elpusztult vadászkastély felépítéséhez a vár szolgáltatta az építőanyagot.

A vár – Katona vár- az I. katonai térképen⁴

A vár romjait a 20. század közepére szinte teljesen elfedte az erdő. 1959-ben Dornyai Darnai Béla irányításával részben kitisztították a romokat. Két évvel később a keszthelyi múzeum régészének, Sági Károlynak az irányításával kezdtek feltárási munkálatokat. A két évig tartó ásatás során kitisztították a nyugati palotaszárny alatti pincét, a déli kaputorony környezetét, meghatározták az egykori udvarszínt. Az ásatás nem terjedt ki a vár keletei és a felrobbantott északi részére, vagyis a vár teljes területére. Az ásatás során gazdag leletanyag került elő, melynek egy részét közölte is a feltáró.⁵

Az ásatást Koppány Tibornak, az OMF építésének tervi alapján állagmegóvás követte. Az állagmegóvás során kissé visszaléptetett falsíkkal aláfalazták nyugati palotaszárny külső oldalán a nagymértékű kiromlását. A palota emeleti részén feltárt árnyékszékfülkét visszaboltozták és az akna alatti kiromlást befalazták. A téglafalakra bontott régi téglát, a

⁴ A térkép 1784-ben készült – Col.IX. Sec. 22.

⁵ Id. az 1. sz. jegyzetben idézett munkát.

kőfalakra – így a déli csepp alakú toronyra - kőanyagú ráfalazást építettek. Kiegészítették a déli torony előtti két hídpillért és rendezték, mélyítették az egykori kapu előtti árokszakaszt. A várudvar visszasüllyesztették az ásatás során megtalált egykori, téglaburkolatos szintre. Kissé magasítottak a keleti palotaszárny udvari kőfalán és a keleti külső várfal feltételezett vonalára orgonabokrokat ültettek. Az északnyugati részen feltárt pince boltozatát egy rövid szakaszon újraboltozták, miként heveder visszaépítésével az egykori pincei ablakot is értelmezhetővé alakították. A pinceajtó élszedett, gótikus keretét nem egészítették ki, csupán az egykori heveder téglából történt visszafalazásával utaltak a nyílásra. A pincelépcsőből megmaradt négy eredeti fok fölé – kiserkesztve az udvarszintre érkezést - hét új bazaltzúzalékos betonfokot helyeztek a részben újralfalazott pofafalak közé. Az északi, észak-nyugati oldalon a lerobbantott, kidőlt faltömböket a megtalált helyzetükben fugázással konzerválták.

Az ásatás során több gótikus nyíláskeret töredéket találtak. Napjainkra a pincében már csupán egy ablakszemöldök látható.⁶

III. A várrom leírása

A déli és délnyugati oldalon kettős sánc és árokrendszerrel körbevett egykori erősség kapuja a déli oldalon nyílt. Az árok feletti vélhetően faszerkezetű híd két boltozattal összekapcsolt pillérhez érkezett. A ma pillérnek tekinthető falcsonkok felett emelkedett a kaputorony. A kaputorony mögött, déli irányban csúcsos végű kőből falazott torony alapjai maradtak meg – a csúcsot a konzerváláskor egészítették ki.

A trapéz alakú belső udvar körül emelkedő lakószárnyak közül a nyugati, mintegy 9 méter szélességű maradt meg. A nyugati szárny külső homlokzati téglafalát két, profilos kölemezettel lezárt támpillér támasztja. A falcsonk déli végében kettős árnyékszék akna szolgált az emeleti szintre. A falon kettő kőkonzol van, mutatván, hogy egykor fafödém volt a szintek között. A nyugati szárny északi végében és az északi szárny alatt L alaprajzú egybefüggő téglaboltozatos pince volt. A nyugati szakaszon a pincelejáró fölött van a rekonstruált boltozati szakasz. A pince északi szárnyának délkeleti sarkában még látható a boltozat indulása. A nyugati szár közepén, földszintről levezetőlépcsők mögött észak felé nyílt az élszedett keretű pincelejáró. A pinceszakaszról nyugat felé két pinceablak nézett, meredeken emelkedő könyöklőkkel. A délebbi ablak ép kávéi közé a konzerváláskor húztak hevedert. Az északabbi ablaknak csupán a bal kávéja maradt meg. Ettől északnak, majd keletnek a középkori külső támpilléres falakat a 16. századi robbantás kidöntötte.

Északon két kidöntött támpillér között észlelhető a falazat. Az északi palotaszárny déli fala után a terep meredeken esik, itt jön fel a várba északról vezető meredek ösvény. nem zárható ki, hogy az északi palotaszárny alatt is volt egykor pince.

A keleti palotából az udvari fal konzervált kőfala 20-40 cm magasságban észlelhető. A külső fal ma kevéssé látható. Az 1962-es helyreállítási terven a fal rövid, 2-3 méteres szakaszát még ábrázolták. Ennek alapján az egykori keleti szárny mintegy 7 méter széles lehetett.

⁶ Jelen anyag összeállításánál Koppány András szívességéből felhasználhattuk az édesapja, Koppány Tibor által összegyűjtött forrásokat, rajzokat.

IV. Helyreállítási javaslat

A tervezett munka során a várfalak mentén kívánnak egy faszerkezetű körjárdát építeni. A cél elsődlegesen az, hogy ne a falakon járjanak a látogatók, ill. a balesetveszély elkerülése. A kirobbantott északi pince fölé egy ugyancsak faszerkezetű kilátó terasz épülne, melytől a fakoronák kisléptékű visszavágásával kilátás nyílna a Balaton felé. A munkálatok során szükségesnek tartjuk a bozótok kiirtását, a falakról a növényzet eltávolítását. A növényzet eltávolítása után nyílik lehetőség a falak újabb vizsgálatára, az örökségvédelmi hatósággal, tervezővel, kutatóval közösen meghatározott és szükséges kisléptékű javításra. Utóbbi elsődlegesen a fugázást és a pinceboltozat megerősítését jelenti.

Amennyiben a későbbiekben lehetőség nyílik, javasolom az északi és a keleti fal vonalának néhány régészeti szondával történő meghatározását. Amennyiben egyértelműen meghatározható az északi és keleti várfalak vonala felfalazással a vár körbezárható lenne. Ez egyúttal az északi oldalra felvezető ösvényt is használhatatlanná tenne.

Felhívom az építető figyelmét, hogy 0,3 métert meghaladó bármiféle földmunka csak régészeti megfigyelés mellett végezhető. Ugyancsak kutatói felügyeletet látok szükségesnek a falak bármintemű javításához, tekintettel arra, hogy a korábbi helyreállításkor falkutatást nem végeztek.

.

Budapest, 2017. június 11.

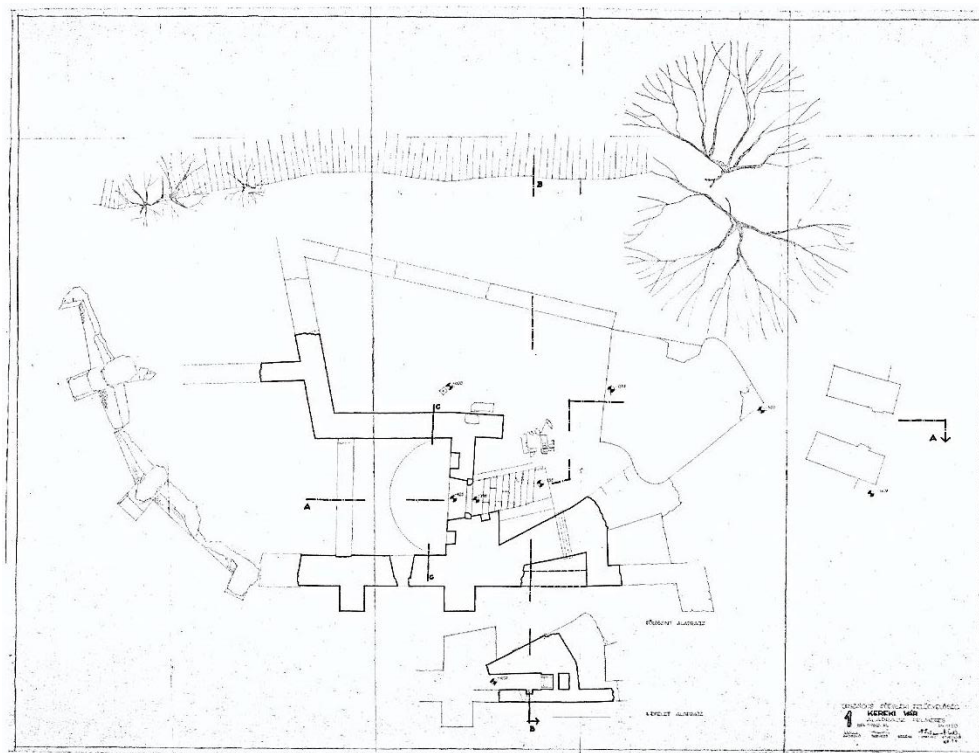
László Csaba

kutató

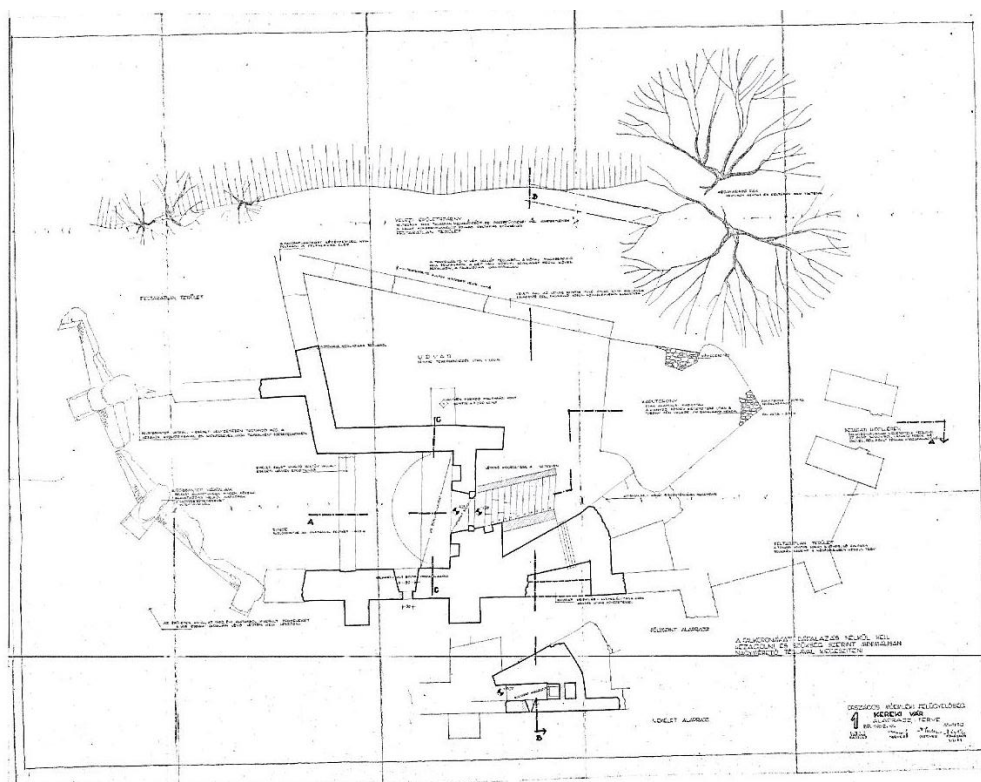
1052 Budapest, Párizsi u. 2.

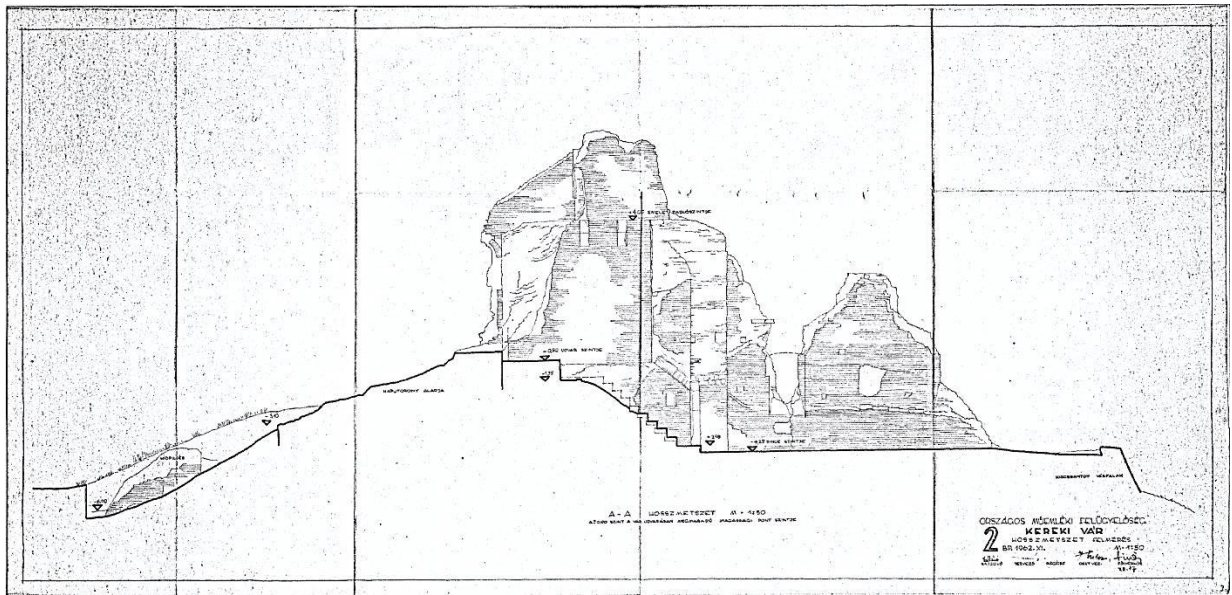
szakértői nyilvántartási szám: 21-0040

A rajzok Koppány Tibor munkái 1962-ből:

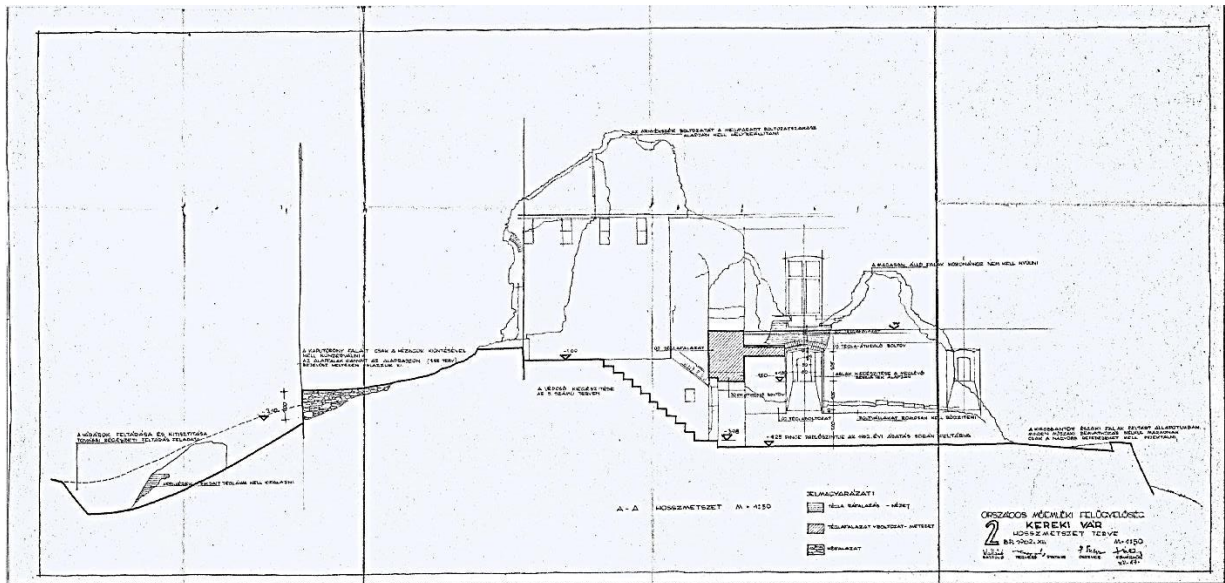

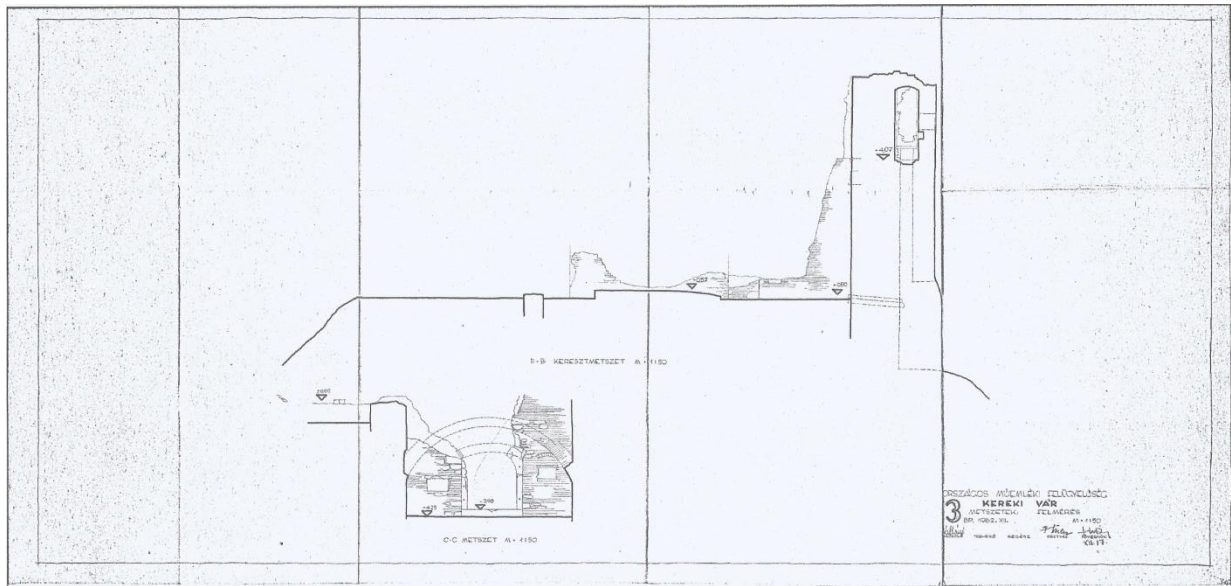
Alaprajz - felmérés és terv

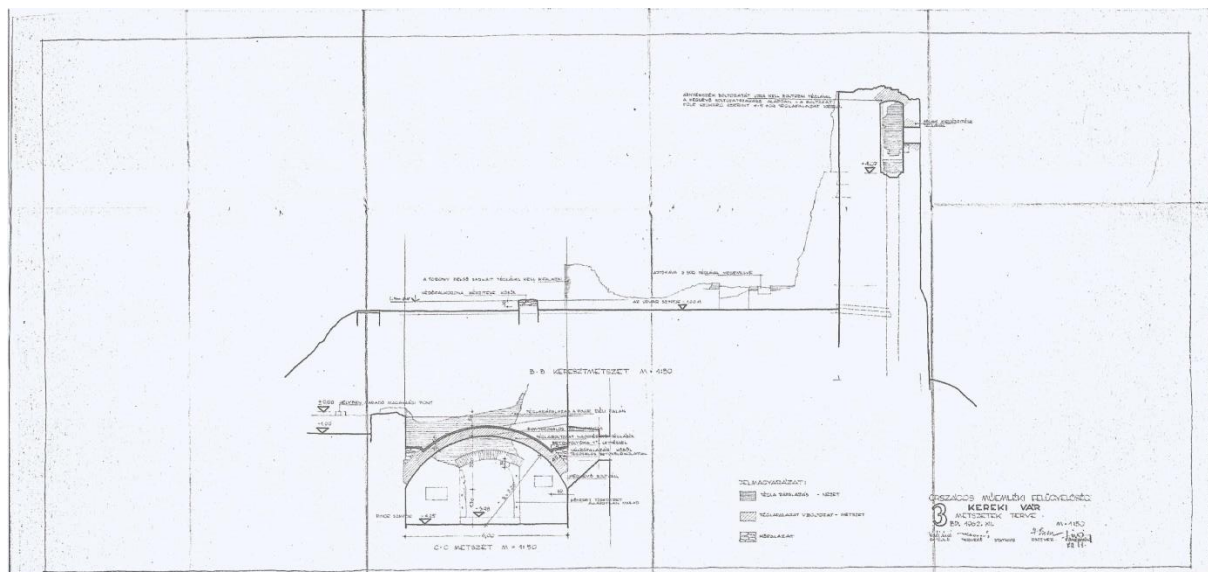

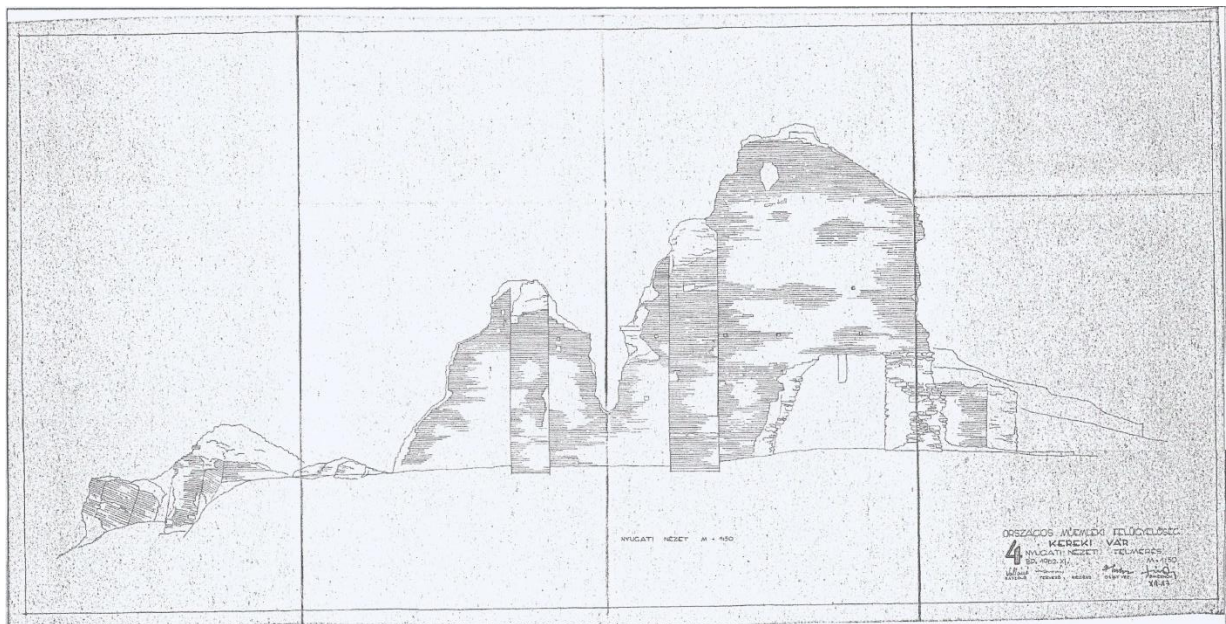
Hosszmetszet - felmérés és terv

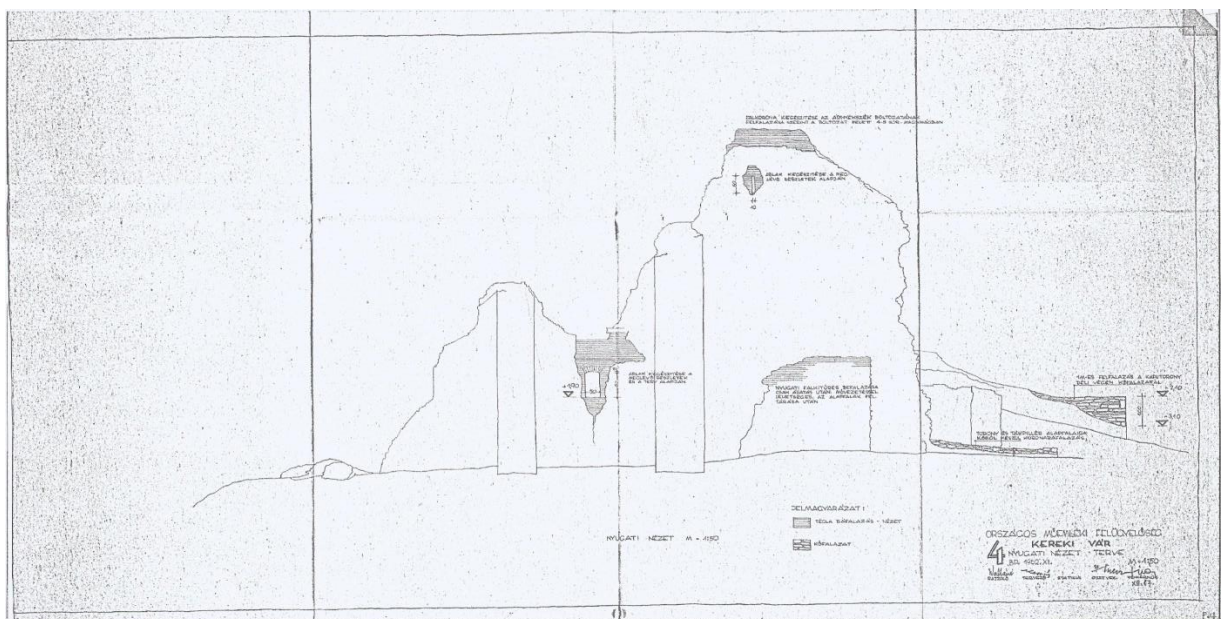

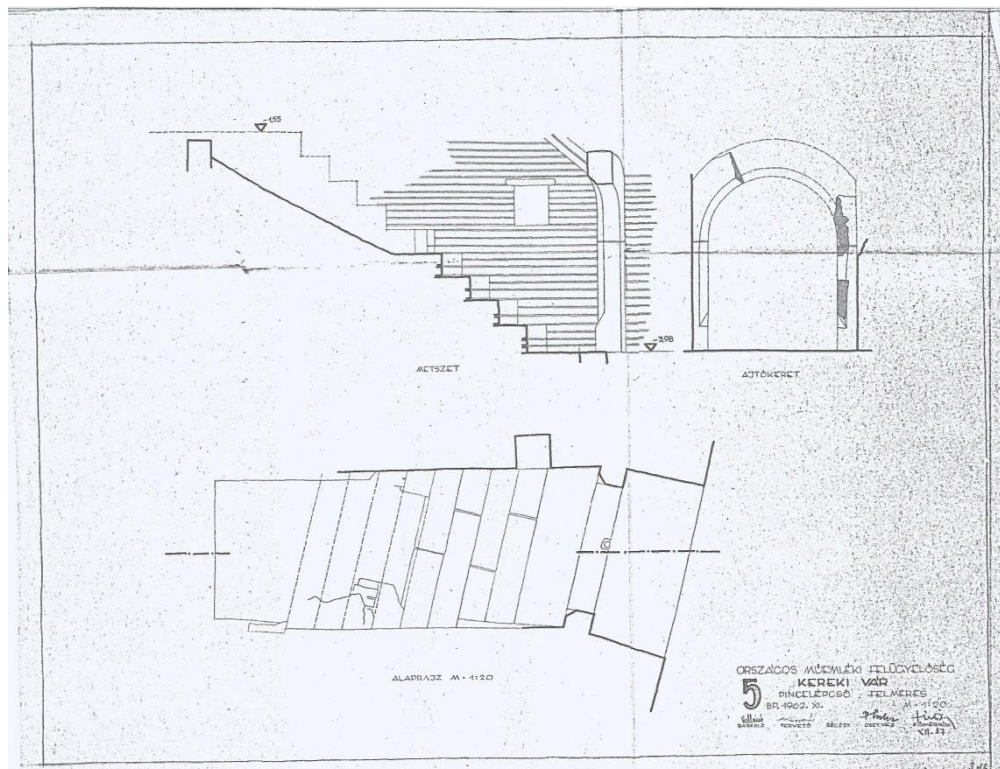
Keresztmetszet – felmérés és terv

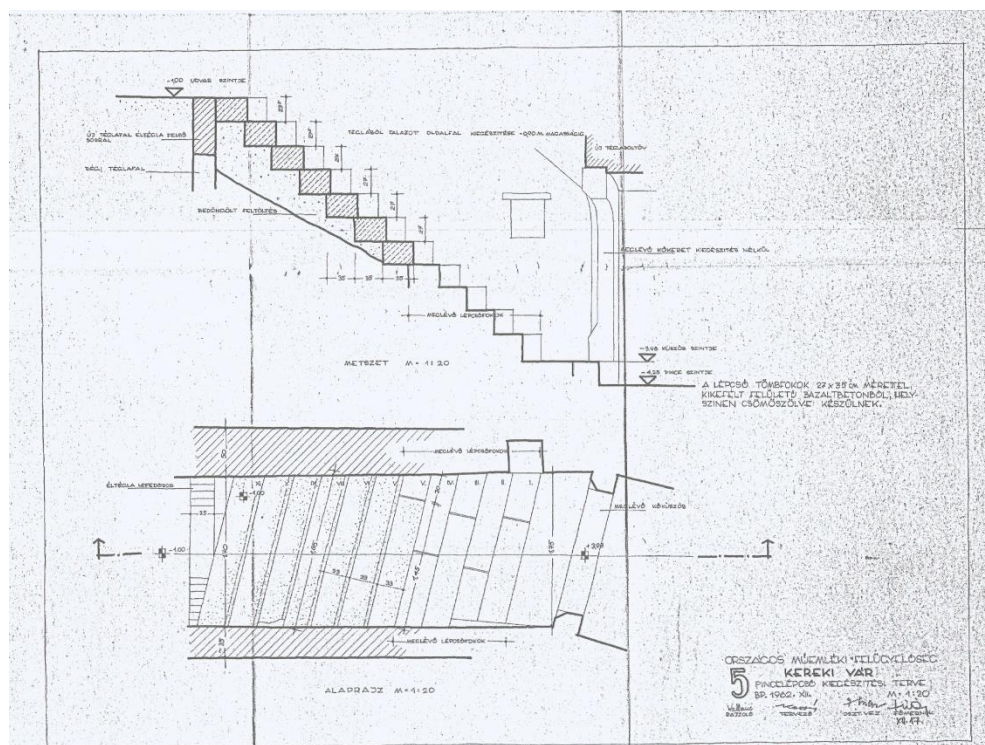

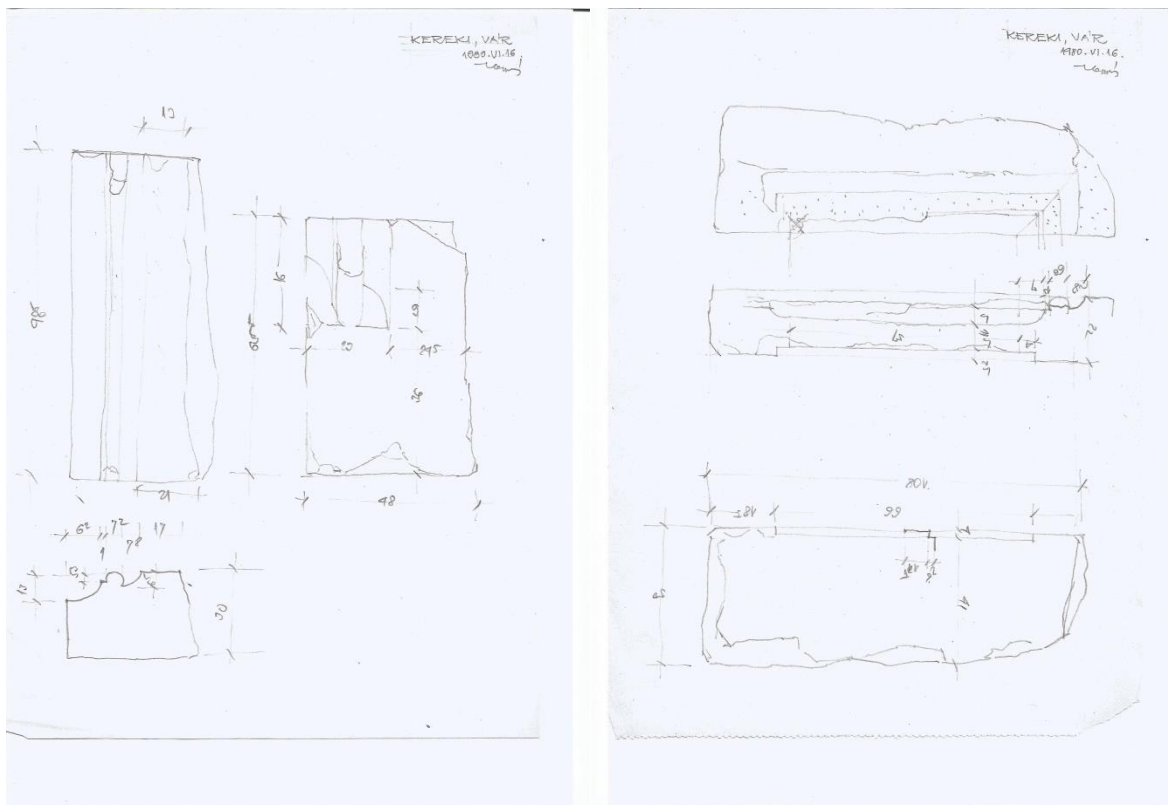
Nyugati külső falnézet – felmérés és terv

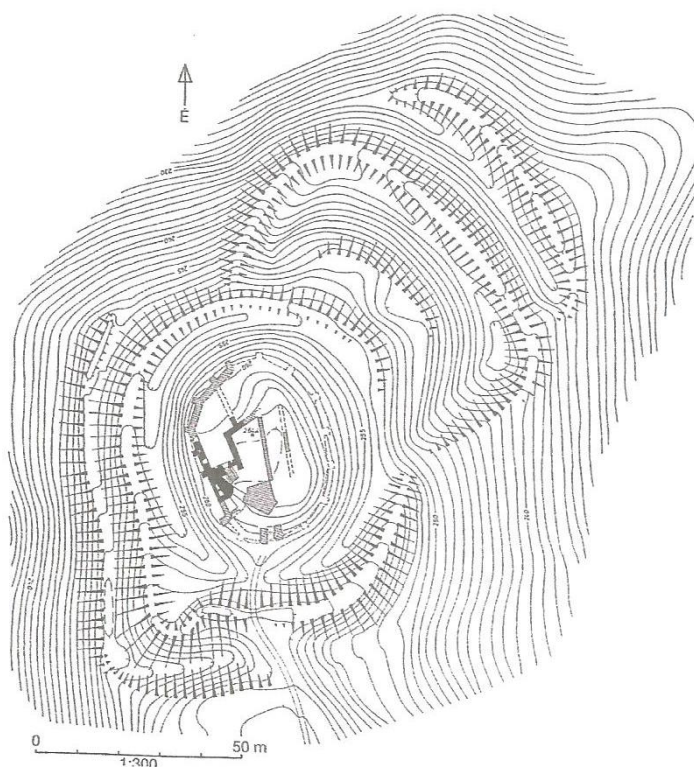

Pincelépcső – felmérés és terv

Ajtó szárkövek (2 db) és ablak szemöldökkő felmérése – Koppány Tibor 1980

1. Kereki, Fehérkő vár. 1994. Felmérés és rajz: Nováki Gyula

in: Két Somogy megyei középkori vár új felmérése

A nyugati palota belső fala 1962-ben és napjainkban

A palota fala és visszaépített pinceboltozat

A nyugati palota alatti pince és visszaállított ablaka

A palota emeleti falában nyíláskáva

A nyugati szárny alatti pince

A nyugati pince boltválla

A nyugati és az északi pince csatlakozása

A nyugati palota külső, visszafalazott fala

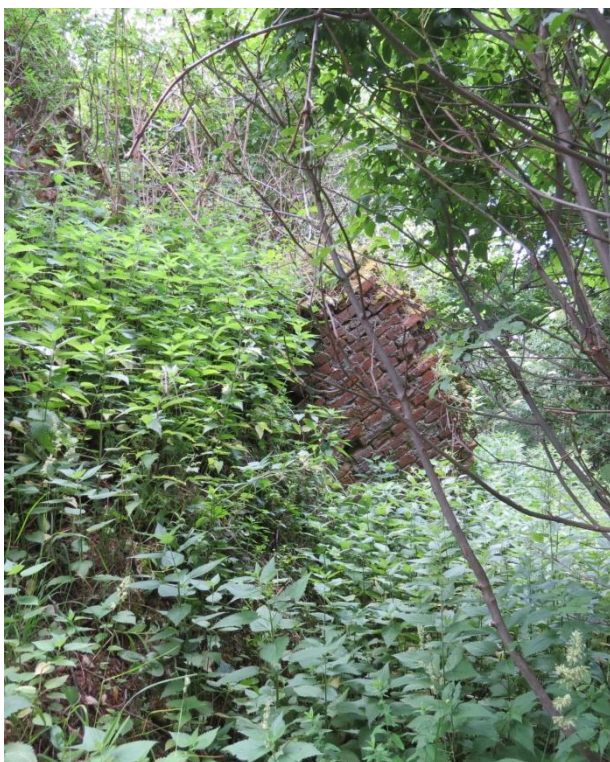
A nyugati fal északabbi támpillére a fedkővel

Az északi pince keleti végfala

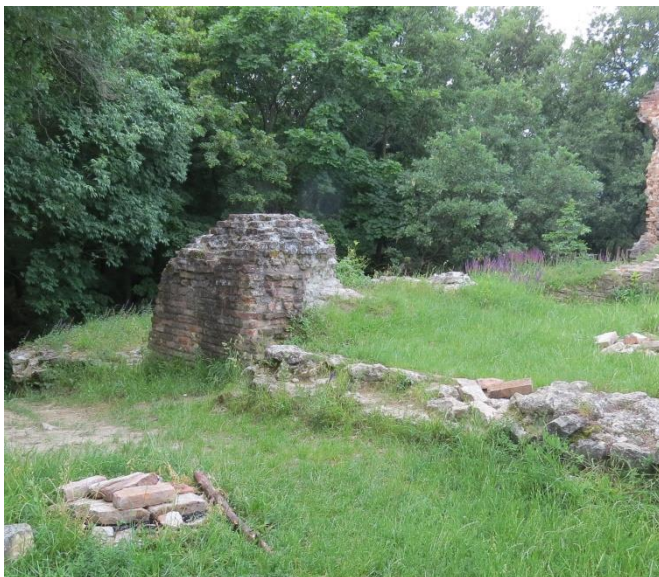
A lerobbantott északi támpilléres fal részlete

A kidőlt északi falrészlete

A keleti palotaszárny udvari fala

A paputorony és keleti palota fala

A kaputorony és a boltozata

A kapu előtti árok